

Capítulo 13

SINTAXE

José M. García-Miguel e Carmen Cabeza
Universidade de Vigo

UNIVERSITARIA
M A N U A I S

Manual de Ciencias da Linguaxe

Editores:

Fernando Ramallo

Gabriel Rei-Doval

Xoán Paulo Rodríguez Yáñez

EDICIÓNS XERAIS DE GALICIA

Deseño de cuberta: Miguel Vigo
Ilustración: Doñate

Traducción do castelán de "A orixe da linguaxe": Ana Buján Fra
Traducción do castelán de "Introducción á Zoosemiótica": Ana Iglesias Álvarez
Traducción do inglés de "Antropoloxía da linguaxe": Ana Ameal Guerra
Traducción do castelán de "Psicolingüística": Beatriz Rodríguez Cruz
Traducción do castelán de "Planificación lingüística": Beatriz Rodríguez Cruz
Traducción do castelán de "Semántica": Beatriz Rodríguez Cruz
Índice analítico: Ana Ameal Guerra
Índice onomástico e de linguas: Sonia Álvarez López

© da edición, Fernando Ramallo, Gabriel Rei-Doval e Xoán Paulo Rodríguez Yáñez, 2000
© dos seus respectivos textos: Teresa Moure, Juan Alberto Alonso, Carles Riba, Carmen Cabeza, José Mª García-Miguel, Xavier Gómez Guinoivart, Alessandro Duranti, Ángel López García, Anxo M. Lorenzo Suárez, Xabier Falcón, Fernando Ramallo, Esperanza Morales López, Miguel González Pereira, Francisco Albertuz Carneiro, Tiago Vidal Figueroa, 2000.
© Edicións Xerais de Galicia, S.A., 2000
Dr. Marañón, 12. 36211 Vigo
xerais@xerais.es
ISBN: 84-8302-588-4
Depósito Legal: VG. 813-2000
Impreso en Gráficas Numen
Velázquez Moreno, 16
36201 Vigo

Reservados todos os dereitos. O contido desta obra está protexido pola lei, que prohibe a reprodución, plaxio, distribución ou comunicación pública, en todo ou en parte, dunha obra literaria, artística ou científica, ou a súa transformación, interpretación ou execución artística fixada en calquera tipo de soporte ou comunicada a través de calquera medio, sen a preceptiva autorización.

Introducción

1.1. Construcións sintácticas

A sintaxe ten que ver primariamente coa combinación sintagmática de signos para formar estruturas progresivamente máis complexas. Estas estruturas chámanse construcións sintácticas. Polo tanto, en toda construción sintáctica esperamos atopar dous ou máis signos e (moi importante) certas relacións entre os compoñentes da construción. Vexamos algún exemplo. Nun texto de Manuel Rivas aparece algo semellante ao seguinte:

(1) *A nai palillaba flores de encaixe na cociña.*

Ten certo sentido (ou certa función) que construíamos *a* xunto con *nai*, podemos recoñecer a construción *flores de encaixe* que nos serve para denominar certa clase de flores, e sobre todo podemos entender por esa expresión que alguén (*a nai*) facía algo (*palillaba*) para fabricar algo (*flores de encaixe*) nun lugar (*a cociña*), mesmo se non sabemos quen é esa nai, ónde fica esa cociña ou quizais nin sequera cómo se palillan as flores de encaixe.

Claro que non é o único que podemos dicir con esas palabras. Mantendo as palabras de significado léxico (e axustando o imprescindible as de significado gramatical), tamén poderíamos dicir

(2) *A nai palillaba encaixe de cociña nas flores.*

que quizais soe un pouco absurdo pero que é perfectamente comprensible con tal que esteamos dispostos a admitir a relación conceptual entre *cociña* e *encaixe* e a concibir *as flores* como unha localización. En definitiva, cos mesmos elementos podemos formar diferentes agrupacións conceptuais, seguindo uns modelos estruturais que se repiten dunhas construcións a outras: *encaixe de cociña* segue o modelo de *flores de encaixe*, mentres que *nas flores* segue o modelo de *na cociña*.

A necesidade de seguir uns modelos estruturais é o que fai que non todas as combinacións de palabras que poidamos imaxinar dean lugar a construcións gramaticais. Non é viable a combinación seguinte na que se colocan arbitrariamente as mesmas palabras.

(3) * *Cociña encaixe flores palillaba nai a na de.*

Isto xa non ten xeito ningún, mesmo se entendemos sen dificultade o significado de cada palabra.

O relevante do exemplo que acabamos de poñer é que non abonda con coñecer as palabras dunha lingua para falala e comprendela. O significado global dunha secuencia comprende tamén cando menos as relacións que se establecen entre as partes dunha construción. Neste capítulo imos ver cómo son esas relacións que unen as palabras na formación de construcións sintácticas e cómo desas relacións se derivan certos modelos estruturais que nos permiten recoñecer categorías sintácticas. Pecharemos o capítulo cunha breve introducción ás relacións entre sintaxe, semántica e discurso. En todos os epígrafes presentaranse só conceptos básicos deixando fóra moitos dos problemas que xorden ao desenvolverlos máis detalladamente e, sobre todo, deixando fóra na medida do posible a discusión entre diferentes opcións teóricas e terminolóxicas. Con todo, cremos imprescindible facer unha breve mención ás principais perspectivas teóricas que os lingüistas contemporáneos adoptan ao abordar o estudo da sintaxe. É o que faremos no epígrafe seguinte.

1.2. Perspectivas sobre o lugar da sintaxe na teoría lingüística

No que atinxe á sintaxe e a súa relación cos restantes fenómenos lingüísticos, moitas publicacións contemporáneas adscribíense a unha de dúas correntes teóricas: a lingüística xenerativa, que ten como representante máis coñecido a Noam Chomsky, e a lingüística funcional, da que hai numerosas variantes.

Para Chomsky (1965, 1981, 1995 e outras), a linguaxe é un obxecto abstracto e a súa estrutura debe estudiarse independentemente de consideracións comunicativas ou socioculturais. O seu obxectivo último é explicar a capacidade lingüística como propiedade específica dos humanos e, polo tanto, os fundamentos da capacidade para aprender unha lingua.

No coñecemento da linguaxe (a *competencia lingüística*, concepto contraposto ao de *actuación*, o uso efectivo da lingua) sobresa a capacidade de comprender e producir oracións novas, nunca oídas antes. A consecuencia lóxica é que tal coñecemento debe consistir nun conxunto limitado de regras ou principios que permiten xerar (~ producir ou enumerar) as oracións posibles nunha lingua. Por exemplo, a nosa competencia non inclúe as frases concretas *flores de encaixe*, *gol do empate*, *Deportivo da Coruña*, *fondo da cociña*, etc. pero si contén dalgún xeito a regra que permite construír un nome seguido dunha frase que empeza pola preposición *de*. Por iso, a sintaxe é para Chomsky o compoñente central da gramática, entre outras razóns

porque é o que fundamenta a capacidade creativa da competencia: a capacidade de producir e entender un número infinito de oracións gramaticais.

O específico da perspectiva de Chomsky é a tese da autonomía da sintaxe, isto é, que todas as regras e estruturas sintácticas se consideran independentes doutros compoñentes gramaticais, nomeadamente do significado oracional. Do mesmo xeito, os principios universais, pretendidamente innatos, que guían a adquisición da lingua son para Chomsky específicos da linguaxe, diferentes e independentes doutras capacidades cognitivas. Eses principios, que constitúen a chamada Gramática Universal (GU), son case exclusivamente principios relativos ás estruturas sintácticas posibles. Chomsky chegou a dicir (por ex., Chomsky 1995: 7) que a sintaxe de todas as linguas é a mesma e que as diferencias entre as linguas deben atribuírse só a diferencias no léxico.

En resumo, o que nos parece máis relevante da perspectiva chomskiana é que a sintaxe é un compoñente central da gramática, autónomo con respecto a consideracións semánticas, discursivas, e independente doutras capacidades cognitivas. Por iso, na sintaxe chomskiana o que se procura son representacións abstractas das oracións derivadas de principios universais, válidos para todas as linguas, que se postulan como innatos. No que segue do capítulo presentaremos algúns conceptos básicos da sintaxe, algúns dos cales foron propostos e desenvolvidos sobre todo na lingüística xenerativa (por exemplo, o concepto de regra de reescritura); pero, sen deixar de situármonos nun nivel elemental, tamén utilizaremos conceptos e termos básicos doutras perspectivas (e prescindiremos dos detalles máis específicos de cada teoría).

A principal alternativa aos puntos de vista de Chomsky vén dada por unha serie de propostas (pola súa vez, con moitas diferencias entre si) que poderíamos etiquetar como funcionais (ou se incluímos a lingüística cognitiva –Langacker 1987-90– de perspectiva cognitivo-funcional). A lingüística funcional –Halliday (1985), Dik (1979 e 1989) ou Givón (1984), entre outros– considera a linguaxe basicamente como un instrumento de comunicación. En consecuencia, define as unidades e estruturas lingüísticas en relación coas funcións que poden cumprir no conxunto da lingua e na actividade comunicativa. As dúas preguntas básicas que se fai un lingüista que adopta a perspectiva funcional son: (I) ¿como usa a xente a linguaxe, e (II) ¿como está organizada a linguaxe para poder ser usada así?

Por iso, as linguas interprétanse como sistemas simbólicos nos que as *formas* son só soporte para a expresión de *significados* na interacción social por medio da linguaxe. Quere isto dicir que as expresións e estruturas lingüísticas concíbense como medios para conseguir un fin e non como un fin en si mesmas, o cal contradí entre outras cousas a tese da autonomía da sintaxe. As construcións sintácticas son tamén estruturas simbólicas, nas que

a unha disposición relacional correspóndelle un significado relacional. Por iso chega a afirmar Langacker (1991: 1) que “ten tan pouco sentido analizar as unidades gramaticais sen referencia ao seu valor semántico como escribir un diccionario que omite o significado das palabras”. Ademais, as estruturas sintácticas e os seus significados utilízanse contextualizados na formación de discursos coherentes, polo que o estudio da linguaxe non pode limitarse á consideración de oracións illadas, descontextualizadas.

Cun exemplo un tanto simplificado, se tomamos unha oración activa e a súa correspondente forma pasiva (por exemplo: *César venceu a Pompeo e Pompeo foi vencido por César*), as preguntas que se fai un xenerativista son cómo están estruturadas sintacticamente cada unha destas oracións e por qué procedementos xerais se pode derivar a pasiva a partir da activa ou a partir dunha estrutura abstracta (parcialmente) común. Para iso non fai falta ter en conta o significado á parte de aceptar certa equivalencia entre unha e outra. As preguntas que se fai un funcionalista son ben diferentes: admitindo que hai unha diferenza de estrutura sintáctica, debemos preguntarnos se a elección dunha ou outra implica diferenzas na conceptualización da situación, e se existen diferenzas na súa función textual, isto é, en qué contextos discursivos atoparíamos cada unha desas estruturas, etc.

En definitiva, a lingüística funcional e a lingüística cognitiva poñen en primeiro plano as relacións entre estrutura e función, entendendo por función tanto o significado conceptual asociado a unha construción como a súa función discursiva. A tese é que as estruturas lingüísticas están condicionadas polo seu uso no discurso e non poden entenderse fóra das súas condicións de uso. En último termo, todo elemento lingüístico –ata o máis insignificante– explícase pola súa función, pola súa contribución á construción do sistema lingüístico e pola súa contribución á construción do texto.

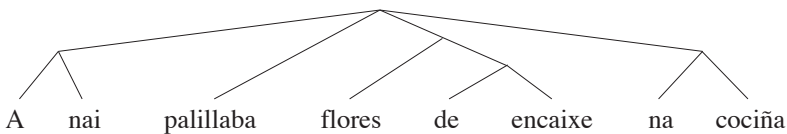
No que segue do capítulo, reservaremos o último epígrafe para facer unha pequena introducción ás interrelacións entre sintaxe, semántica e discurso. Nos epígrafes anteriores, dedicados a problemas máis puramente estruturais, veremos das construcións non só cómo están feitas senón tamén cómo son as relacións que as integran noutras construcións, contribuíndo así a obter a expresión e o contido dunha estrutura sintáctica.

Relacións sintácticas

A hora de encarar a análise dunha construción sintáctica, podemos optar por diferentes procedementos. Cada un deles prioriza un tipo particular de relación. Imos comezar por presentalos brevemente. Analizaremos a secuencia do galego que recollimos no exemplo número (1).

Co primeiro procedemento de análise fixámonos nas partes que a constitúen. De maneira un tanto intuitiva podemos propoñer o seguinte resultado (de momento pasamos por alto, en aras dunha maior simplicidade, o problema da contracción *na*):

(4)

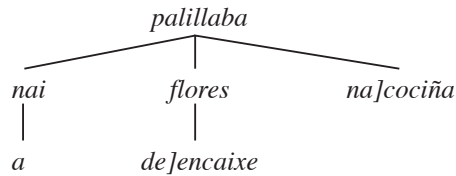
O que se representa no gráfico en forma de árbore é que recoñecemos catro partes na secuencia, que son: 1) *a nai*, 2) *palillaba*, 3) *flores de encaixe*; e 4) *na cociña*. Ademais, tres delas pódense seguir descompoñendo: en 1) *a + nai*, en 3) *flores + de encaixe* (e logo: *de + encaixe*), en 4) *na + cociña*.

Esta é unha análise *en constituíntes*. Supón que analizar unha expresión equivale a dicir qué partes (constituíntes) ten e de seguido analizar cada un desas constituíntes nas partes que o compoñen e así sucesivamente ata chegar ás palabras, que son as unidades máis pequenas da sintaxe. Unha construción ten constituíntes *inmediatos* e constituíntes *mediatos*. Os primeiros aparecen no nivel da análise inmediatamente inferior con respecto á construción considerada na súa totalidade (por exemplo, *A nai* en *A nai palillaba flores de encaixe na cociña*). Os constituíntes mediatos son os que resultan nos pasos sucesivos despois dos constituíntes inmediatos (por exemplo, *nai* en *A nai palillaba flores de encaixe na cociña*).

Unha segunda posibilidade consiste en concibir a expresión lingüística como un entramado de relacións entre palabras. A idea de partida é a de que

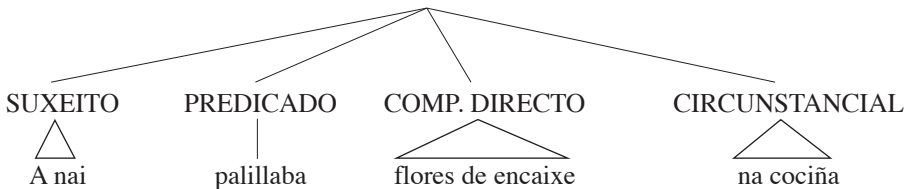
as palabras que forman unha construción establecen entre si relacións de *dependencia*. O verbo é a palabra central, da que dependen os substantivos, que pola súa vez poden ter outros elementos dependentes deles e así sucesivamente. Esta análise daría lugar a algo semellante ao que segue (as preposicións considéranse polo de agora como elementos que teñen o papel de sinalar unha determinada dependencia; logo volveremos a esta cuestión):

(5)

Pero aínda se pode recoñecer unha terceira presentación da estrutura sintáctica consistente en considerar a secuencia como un conxunto estruturado de funcións sintácticas. Esta análise pode complementar a que presentabamos en primeiro lugar, en constituíntes, de tal xeito que a cada unha das partes identificadas se lle asignaría unha función. O resultado podería quedar así (precisamos só o primeiro nivel dos constituíntes):

(6)

A continuación facemos unha caracterización breve de cada unha das perspectivas de análise introducidas, sinalando as súas principais particularidades e problemas de aplicación.

2.1. Constituíntes

Con respecto á análise en constituíntes, a cuestión central é saber qué é un constituínte e qué non o é, é dicir, qué elementos forman un grupo e cáles non. Na presentación anterior propoñiamos unha división intuitiva, non xustificada. Agora mostraremos en qué se basea o proceso de identificación. As técnicas fundamentais derivan das posibilidades de que un grupo de palabras sexa substituído por un elemento único e das posibilidades de desprazar os grupos de palabras dunha posición a outra.

En primeiro lugar falaremos das posibilidades de substitución. Un constituínte (como *a nai*) pódese substituír por unha soa palabra, por exemplo un nome propio ou un pronome persoal:

- (7) a. *Rexina* palillaba flores de encaixe na cociña.
 b. *Ela* palillábaas na cociña.

En (7a) o nome propio *Rexina* está en lugar de *a nai*, e o mesmo *ela* en (7b). Neste último exemplo, ademais, o constituínte *flores de encaixe* foi substituído polo pronome *as*, que depende fonoloxicamente do verbo (dise que é un pronome enclítico).

Nun sentido semellante, pódese observar que as preguntas formuladas sobre partes da construción levan como resposta precisamente algún dos constituíntes:

- (8) a. ¿Quen palillaba flores de encaixe na cociña? -*A nai*.
 b. ¿Que palillaba a nai na cociña? -*Flores de encaixe*.

Pero non só a substitución permite recoñecer un constituínte; tamén as posibilidades de “expansión” que ofrece, é dicir, de aceptar modificadores como os que aparecen en cursiva en (9):

- (9) a. *A nai de Carlos* palillaba flores de encaixe na cociña.
 b. *A nai que pintou Carlos* palillaba flores de encaixe na cociña.

Estas expansións só se poden introducir dentro das fronteiras que marca a posición dun constituínte. É imposible, por exemplo, poñer o verbo no medio (10a), e noutra posición o sentido é completamente diferente (10b):

- (10) a. **A nai* palillaba *que pintou Carlos* flores de encaixe na cociña.
 b. *A nai* palillaba flores de encaixe na cociña *que pintou Carlos*.

A seguinte proba mostra que, de maneira xeral, non podemos romper un constituínte e mover só un fragmento separándoo do resto, nin rompelo introducindo no medio materiais que non forman parte del:

- (11) [A nai] [palillaba] [flores de encaixe] [na cociña]
 [A nai] [palillaba] [na cociña] [flores de encaixe]
 [Na cociña] [a nai] [palillaba] [flores de encaixe]
 [Na cociña] [palillaba] [a nai] [flores de encaixe]
 [Na cociña] [palillaba] [flores de encaixe] [a nai]
 [Flores de encaixe] [palillaba] [a nai] [na cociña]
 [Flores de encaixe] [palillaba] [na cociña] [a nai]

pero non

- (12) * [Palillaba] [flores [a nai] de encaixe] [na cociña]
 * [... Cociña] [a nai] [palillaba] [flores de encaixe] [na...]

Estas posibilidades de permutación permítennos dicir que *de encaixe* “vai” con *flores*, e que *na* “vai” con *cociña*, isto é, que están relacionados e non podemos manipular un sen ter en conta o que pasa co outro. Ese comportamento unitario, como bloque inseparable, fai que xuntos formen un constituínte dunha construción.

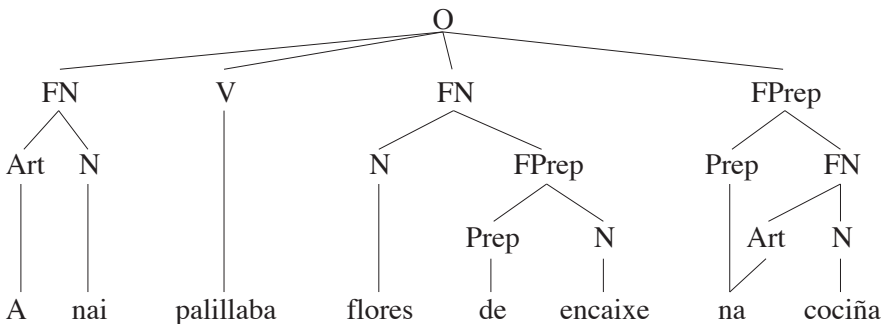
Ademais, certas reformulacións respectan a forma dos constituíntes, como se pode ver nas seguintes secuencias, que poden ser consideradas como paráfrases do noso exemplo inicial:

- (13) a. Era *a nai* quen palillaba flores de encaixe na cociña
 b. Eran *flores de encaixe* o que a nai palillaba na cociña
 c. Quen palillaba flores de encaixe na cociña era *a nai*
 d. O que a nai palillaba na cociña eran *flores de encaixe*

Cada un dos constituíntes da secuencia que propoñemos pode ser adscrito a un tipo estrutural. Así, diremos que *a nai* e *flores de encaixe* son *frases nominais*. As frases nominais teñen sempre un nome ou un pronomes e, adicionalmente, poden levar ademais artigo ou modificador (ou ámbolos dous). *Na cociña* é unha *frase preposicional*, posto que vai introducida por unha preposición (*en*, que xunto co artigo feminino forma a contracción *na*). Canto á construción completa, hai quen lle chama *oración* e quen lle chama *cláusula*, entre outros nomes alternativos. A primeira denominación implica que se considera esta unidade como a máis alta da xerarquía (é dicir, non hai outra máis complexa ca ela), mentres que a de *cláusula* atende máis ben a cómo está feita esa construción e admite que na xerarquía de unidades exista outra por riba (que é a que recibe o nome de *oración*). Volveremos sobre esta cuestión un pouco máis adiante.

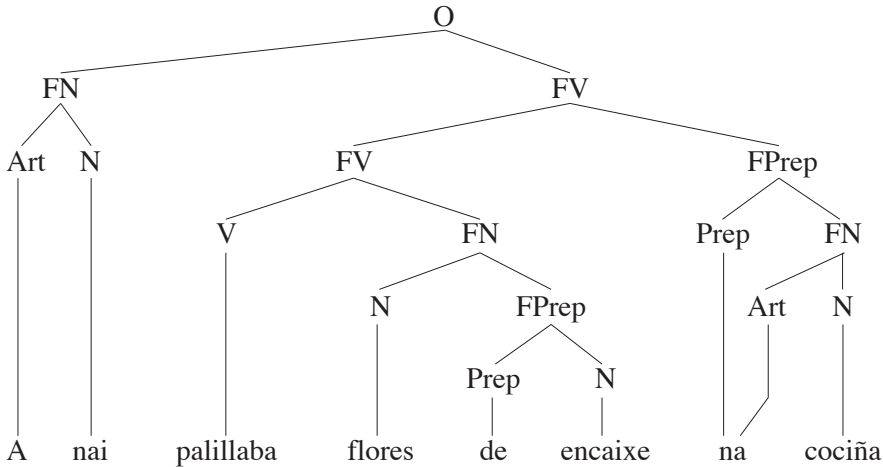
Os criterios de identificación de constituíntes que fomos enumerando dan lugar como mínimo ás agrupacións que se recollen no diagrama seguinte, no que se inclúen tamén etiquetas que nomean os constituíntes, segundo o que acabamos de indicar.

(14)

Estas son as agrupacións mínimas que reconecería calquera lingüista que analizase a estrutura sintáctica desa oración e as únicas que se derivan claramente de criterios como os de substitución e permutación. Agora ben, moitos preferirían máis niveis de agrupación evitando na análise a obtención de máis de dous constituíntes para unha soa unidade. Deste xeito, a oración dividiríase só en dous constituíntes principais, *frase nominal* e *frase verbal* (ou ben *suxeito* e *predicado*), que se dividen logo noutros máis pequenos. O resultado desta análise binaria sería:

(15)

A mesma información que proporciona este último gráfico en forma de árbore pode darse a través de *reglas de estrutura de constituíntes*, que funcionan como descrições estruturais de cada un dos constituíntes. Para o caso concreto que nos ocupa necesitamos as seguintes regras:

- (16)
- $O \Rightarrow FN \ FV$
 - $FN \Rightarrow Art \ N$
 - $FN \Rightarrow N \ FPrep$
 - $FV \Rightarrow FV \ FPrep$
 - $FV \Rightarrow V \ FN$
 - $FPrep \Rightarrow Prep \ FN$
 - $FPrep \Rightarrow Prep \ N$

A vantaxe que ten esta representación é que permite facer xeneralizacións relativas á estrutura das oracións, xa que a mesma descrição pode aplicarse a un número moi elevado de secuencias concretas do galego. Pódense utilizar parénteses para simplificar as regras. Así, por exemplo, as regras (16b) e (16c) están incluídas como posibilidades en (17), onde as parénteses indican que eses constituíntes son opcionais:

(17) FN \Rightarrow (Art) N (FPrep)

As gramáticas xenerativas como as propostas por Chomsky conteñen un conxunto limitado de regras de estrutura de constituíntes ou *regras de reescrita*, que teñen como cometido enumerar as estruturas sintácticas posibles nunha lingua e, con iso, as oracións gramaticais da mesma.

2.2. Relacións de dependencia

Tradicionalmente, unha das nocións básicas de toda sintaxe é a de subordinación, que é unha *dependencia* entre dous termos. Un deles, ao que chamaremos *núcleo*, é o elemento principal nunha construción, aquel do que dependen os demais elementos. Distinguiremos dous tipos de dependencias: a *modificación* e a *complementación*.

Na modificación existe unha dependencia entre un elemento esixido na construción (o núcleo) e outro opcional (o modificador), subordinado ao primeiro. En (18a) móstrase un exemplo no que se establece unha relación de modificación. O núcleo *flores* está esixido polo modificador *de encaixe*, de tal xeito que nos contextos en que aparece a construción podemos deixar só o núcleo, pero non podemos deixar só o modificador, como comprobamos en (18b) e (18c):

- (18)
- a. Palillaba [flores de encaixe]
 - b. Palillaba [flores]
 - c. * Palillaba [de encaixe]

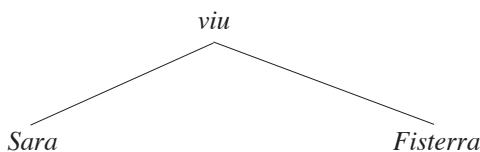
A relación que se establece entre o verbo e o complemento directo tamén é de dependencia, co verbo como núcleo; pero existen diferencias entre a dependencia que establece o substantivo e a que introduce o verbo. Este, polo xeral, impón certas condicións na forma dos elementos que se combinan con el, e ás veces pode esixir a súa presenza sen que sexa posible suprimilos (temos *o fillo contemplaba a nai*, pero non *o fillo contemplaba*). Hai diferencias entre uns verbos e outros que podemos apreciar comparando por exemplo o caso dos verbo *palillar* e *contemplar*, que levan un complemento directo sen preposición, co de *depende*, que esixe un complemento con preposición (*depende de Bieito*, *dependen do que decida o xuíz*), ou co verbo *existir* que non admite ningún complemento semellante aos anteriores. Esta relación de dependencia condicionada lexicamente chámase *complementación*, e a esixencia dunha forma particular no complemento chámase *rección*. En consecuencia, chamaremos *complemento* ao elemento dependente nunha relación deste tipo.

Hai que precisar que non todos os elementos que dependen dun mesmo núcleo están relacionados por igual con el. Non é a mesma a relación que existe entre *palillaba e flores de encaixe* que a que se establece entre *palillaba e na cociña*. *Na cociña* non está esixido polo significado de *palillar* (que implica un obxecto resultante, pero non a precisión dunha circunstancia de lugar ou de tempo) e é enteiramente opcional. Se os elementos rexidos reciben a denominación de *complementos*, estes elementos periféricos son modificadores verbais ou *adxuntos*. A diferenza entre complementos e adxuntos non é sempre fácil de establecer, xa que caben opcións intermedias. Por exemplo, está menos claro o status de *con patacas* nunha construción como *cargar un camión con patacas*, sobre todo se se ten en conta que o mesmo verbo admite tamén a posibilidade de que *patacas* estea rexido: *cargar patacas nun camión*.

Algunhas construcións presentan problemas particulares para decidir cómo se establecen as relacións de dependencia. Nas construcións preposicionais, como *de encaixe e na cociña*, está claro que non existe unha relación de modificación, dado que todos os membros da construción son obrigatorios (non temos nin **palillaba flores encaixe* nin **palillaba flores de*). Isto dificulta o recoñecemento dun núcleo. Pero, na nosa opinión, temos aquí un caso máis da relación de complementación. O núcleo destas construcións é a preposición, xa que é o elemento principal que serve de organizador da construción, tamén o que determina en qué outras construcións pode integrarse (por exemplo, como modificador dun nome ou como adxunto dun verbo). Ademais, nalgúns idiomas a preposición rexe a forma do complemento (por exemplo, en latín, hai preposicións que rexen acusativo e preposicións que rexen ablativo) e, finalmente, o elemento preposicional pode ser propiamente rexido por unidades externas á construción (por exemplo, hai verbos que rexen *de*, verbos que rexen *en*, etc.)

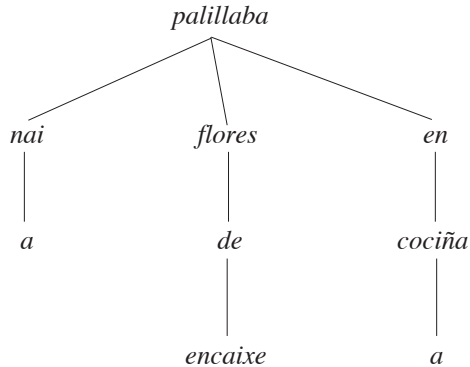
A chamada gramática de dependencias, baseada na obra de Tesnière (1959), artículase arredor das relacións de dependencia (modificación e reción) que se establecen entre as palabras (fronte ás gramáticas de constituintes, que consideran as relacións entre grupos de palabras). O mesmo Tesnière propón un sistema de representación no que sitúa arriba o rexente ou núcleo e debaixo os termos rexidos ou dependentes. Así, o verbo rexe directamente os substantivos que o complementan, incluíndo o suxeito:

(19)

Tendo todo isto en conta, a análise en dependencias da expresión de (1) quedaría como no diagrama (20):

(20)

Neste diagrama só están representadas as relacións básicas de dependencia, pero existen procedementos para indicar explicitamente o tipo específico de relación e as propiedades categoriais dos elementos relacionados.

2.3. Funcións sintácticas

A distinción entre núcleos e dependentes que acabamos de ver no epígrafe anterior permítenos recoñecer en moitas construcións sintácticas dúas posicións estruturais: a do núcleo e a do dependente. Por exemplo, na construción *flores de encaixe* caben na posición ocupada por *flores* outros signos como *panos*, *ondas*, *cenefas*, etc., e en vez de falar de flores de encaixe poderíamos estar falando de flores de papel, de flores vermellas, de flores olorosas, etc... sendo de *papel*, *vermellas*, *olorosas* posibles “ocupantes” da posición sintáctica de modificador. Nótese o feito de que caben nunha mesma posición estrutural elementos con propiedades gramaticais diferentes: por exemplo, na posición de modificador vemos que caben aquí tanto combinacións de preposición máis nome (as “frases preposicionais” *de encaixe*, *de papel*, ...), como adxectivos (*vermellas*, *olorosas*, ...)

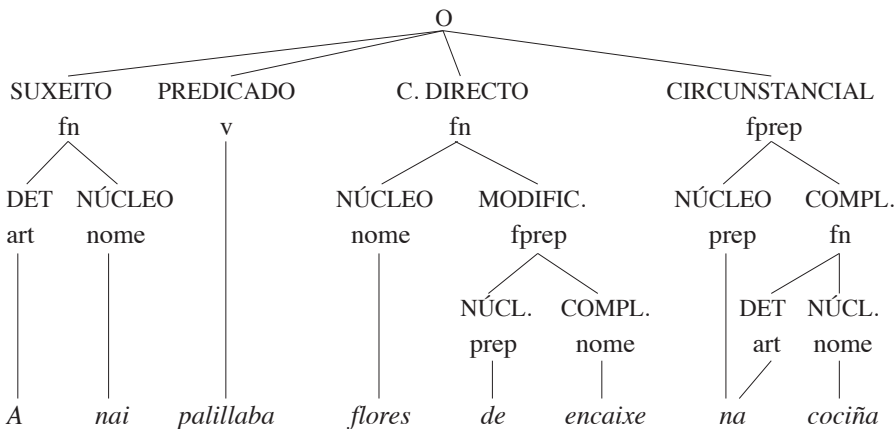
Poderíamos dicir, a partir do visto no epígrafe anterior, que en calquera construción un constituínte ten que ocupar necesariamente unha desas dúas posicións, ou a de núcleo ou a de modificador; pero imos ver que non abonda con iso. E non só porque non sexa ás veces doado decidir nunha construción cal é o membro principal ou núcleo, senón tamén porque moitas veces temos nunha mesma construción varios constituíntes que debemos diferenciar. Aceptemos para o noso exemplo a análise en catro constituíntes que propoñiamos en (14). Cada un deses constituíntes ocupa unha posición

na que foi elixido fronte a unha serie aberta de alternativas. Pois ben, cada posición diferenciada gramaticalmente nunha estrutura sintáctica define unha *función sintáctica*. Diremos pois, que cada constituínte dunha construción ocupa unha posición estrutural ou, noutras palabras, que cada constituínte desempeña unha función sintáctica.

A nai	palillaba	flores de encaixe	na cociña
O estanqueiro	fumaba	puros habanos	alí
Quen dixeches antes	ollaba	o mar	desde o peirao
SUXEITO	PREDICADO	C. DIRECTO	CIRCUNSTANCIAL

Se no diagrama arbóreo de (14) engadimos unha etiqueta funcional para cada constituínte, indicando así a súa posición estrutural, o oco que está ocupando, o resultado é o diagrama (21):

(21)

Deste xeito cada nó nunha árbore de constituíntes admite dúas etiquetas, unha delas (*fn, v, fprep, ...* recollida nesta árbore sempre en minúsculas) indícanos o tipo de unidade (o que é: *a nai* é unha frase nominal, *flores de encaixe* tamén o é, *na cociña* é unha frase preposicional, etc.), a outra indícanos a súa función nesa estrutura, a posición que ocupa nela (o que fai: *a nai* **fai** de suxeito da oración; *flores de encaixe* fai de complemento directo). Deste xeito, fronte ás regras de constituíntes vistas ao final da alínea 2.1, podemos ver agora a estrutura dunha construción como o resultado da combinación de funcións sintácticas (neste caso a estrutura de oración é: SUXEITO + PREDICADO + C. DIRECTO + CIRCUNSTANCIAL), que son ocupadas ou desempeñadas por certas unidades.

Hai dúas aclaracións importantes que debemos facer sobre a afirmación de que cada posición nunha estrutura define unha función sintáctica. A primeira é que non debe confundirse posición nunha estrutura coa orde dos constituíntes. Por posición estrutural entendemos o oco ocupado, non o feito de aparecer antes ou despois. Así, *a nai* ocupa o mesmo oco, a mesma función, en (22a) e (22b) a pesar das diferencias de orde. O mesmo podemos dicir de *na cociña*. No exemplo (22c) volveu cambiar a orde, pero *na área* ocupa agora a posición estrutural que antes ocupaba *na cociña*, e *o dianteiro centro* ocupa o oco que antes ocupaba *a nai*. A proba, como vemos en (22d), é que non podemos engadir *a nai* porque a posición que podería ocupar (a de suxeito) xa está ocupada por *o dianteiro centro*.

- (22) a. A nai palillaba flores de encaixe na cociña.
 b. Na cociña palillaba flores de encaixe a nai.
 c. Palillaba na área o dianteiro centro flores de encaixe¹.
 d. *Palillaba na área o dianteiro centro flores de encaixe a nai.

A segunda aclaración é que as posicións estruturais se diferencian unhas doutras polas súas propiedades gramaticais. Desempeñan a mesma función sintáctica os constituíntes que presentan as mesmas propiedades gramaticais. O problema, que non imos resolver aquí, é decidir qué trazos gramaticais nos permiten decidir cándo estamos ante funcións diferentes. O que si podemos expoñer é unha tipoloxía xeral dos recursos utilizados polas linguas para diferenciaren funcións sintácticas:

a) Categorización. En cada posición estrutural son posibles unhas categorías e non outras. E viceversa, cada unidade sintáctica cabe en certas posicións pero non en todas. No noso exemplo, na posición do PREDICADO poden aparecer case exclusivamente verbos, na posición do CIRCUNSTANCIAL caben frases preposicionais e adverbios ou frases adverbais. Finalmente, tanto na posición do SUXEITO coma na do C. DIRECTO caben principalmente frases nominais e outras construcións funcionalmente equivalentes (isto é, que poden aparecer nas mesmas posicións que as frases nominais). Veremos agora cómo se diferencian funcións que poden ser ocupadas por categorías iguais ou similares.

b) Morfemas relacionais. É dicir, morfemas gramaticais propios dos elementos que desempeñan unha función. Moitas linguas, por exemplo o latín ou o vasco, diferencian os nomes en casos, que son escollidos dependendo da posición ocupada: o nome ou frase nominal que desempeña a función de suxeito vai en latín en caso nominativo, o que ocupa a posición de

¹ Non é difícil imaxinar este texto nunha crónica deportiva falando dun dianteiro capaz de canear a cantos defensas lle saian ao paso.

obxecto (directo) en caso acusativo, etc. Noutras linguas, teñen un valor semellante ao dos casos, como marcas de relación sintáctica, as preposicións ou posposicións. As preposicións, como as do galego e a maioría das linguas indoeuropeas, chámanse así porque van diante da frase que caracterizan. Noutras linguas como o vasco, o xaponés, moitas amerindias, etc., as palabras equivalentes van detrás do nome ou frase que caracterizan e por iso se chaman posposicións. O termo xenerico que inclúe tanto preposicións coma posposicións é o de *adposicións*.

c) Concordancia, que é un tipo de covariación gramatical entre elementos relacionados sintagmaticamente. A concordancia é un indicativo de qué elementos están relacionados e pode servírnos de indicio sobre a extensión dun constituínte (por exemplo en *flores de encaixe brancas*, o adxectivo *brancas* non pode formar constituínte con *encaixe*, senón con *flores*, ou mellor con *flores de encaixe*); pero tamén pode servir para diferenciar as funcións de constituíntes relacionados co mesmo núcleo. Así, en galego (coma en moitas linguas indoeuropeas) o verbo varía a súa forma concordando en número e persoa co seu suxeito. É xustamente esta variación do verbo a que nos permite en galego identificar o suxeito.

d) Orde de constituíntes. Xa vimos máis arriba que as posibilidades de permutación permítenos identificar constituíntes e tamén que non se debe identificar a posición nunha estrutura coa orde dos constituíntes. Agora ben, dependendo das construcións e dependendo das linguas, pode acontecer que todas ou algunhas funcións deban ocupar un lugar fixo na secuencia, co cal a orde de constituíntes convértese en indicio da estrutura sintáctica. Por exemplo, nas frases nominais do galego o artigo debe ocupar a posición inicial marcando así ónde comeza a frase. Nas oracións declarativas do inglés ou do francés o suxeito debe preceder o verbo, de tal xeito que unha diferenza de orde implica necesariamente unha diferenza de construción:

- (23) a. *Adam kissed Eve* “Adán bicou a Eva”
 b. *Eve kissed Adam* “Eva bicou a Adán”

Nas linguas atopamos en diferente medida unha combinación dos factores anteriores como manifestacións da estrutura sintáctica, pero na práctica intervén tamén a coherencia do discurso. Dado o verbo *palillar*, resulta difícil imaxinar que os outros tres constituíntes da oración tivesen unha función distinta da que teñen. Interpretacións como que fose a cocíña quen palillase a nai nas flores de encaixe fican descartadas non só pola presenza de marcas gramaticais (a preposición *en*, a concordancia do verbo, a orde de constituíntes, etc.) senón especialmente por absurdas nese universo de discurso.

3

Unidades sintácticas

3.1. A categorización sintáctica

Unha das operacións básicas da nosa actividade cognitiva é a categorización, o recoñecemento dos casos particulares como exemplares dunha clase ou categoría. É a operación mental que nos permite recoñecer tales ou cales obxectos como flores ou tal lugar ou tal outro como cociña. Para poder recoñecer dous conceptos como exemplares da mesma categoría, baseámonos en esquemas imaxéticos, imaxes simplificadas coas que comparamos os exemplares particulares ao decidir se lles son aplicables. Toda a nosa actividade lingüística (e o coñecemento que a sustenta) é unha actividade regulada por pautas estruturais. Ao falar creamos ideas vellas ou novas (podemos mesmo transformar a realidade coa fala) utilizando modelos dispoñibles na nosa lingua (e na nosa cultura). Tamén na sintaxe (ata podería dicirse que máis na sintaxe que noutras facetas da linguaxe) recoñecemos as palabras e as construcións como exemplares de certas categorías (isto é un nome, estoutro é unha frase adverbial, aqueloutro unha oración) baseadas fundamentalmente no esquema estrutural utilizado para construílas.

Nos epígrafes anteriores estivemos revisando as diferentes facetas das relacións que se establecen entre os compoñentes dunha construción: cómo se agrupan as palabras en constituíntes, cómo dependen unhas doutras e cómo cada constituínte desempeña unha función na construción da que forma parte. Para poder falar desas relacións ás veces tivemos que falar tamén de nocións como nome, verbo, frase nominal, frase preposicional ou oracións, que son nocións sintácticas dunha natureza ben diferente. Tomemos a secuencia *a nai*. É unha frase nominal que funciona como suxeito da oración. Pero o feito de ser frase nominal non depende de ónde estea situada. Sempre que esas dúas palabras formen un constituínte tratarase dunha frase nominal; pero a función depende de cómo se relacione con outras: é suxeito no exemplo dado, complemento da preposición *onda* en *foi onda a nai*, complemento directo en *non vía a nai desde había tres meses*, etc. Esta distinción entre as propiedades intrínsecas dunha palabra ou frase (“o que é”) ou as relacións que mantén con outras (“o que fai” nunha estrutura) é fundamental en sin-

taxe, polo menos en sintaxe funcional. Especialmente se temos en conta que a mesma unidade pode desempeñar funcións diferentes (como acabamos de ver con *a nai*) e que o mesmo oco funcional pode ser ocupado por unidades de natureza diferente (por exemplo, a función de circunstancial de lugar pode ser desempeñada por unha frase preposicional *-na cocíña-*, ou por un adverbio *-aquí-*). A necesidade de diferenciar estas dúas nocións non impide recoñecer as interrelacións que entre elas existen. Xa vimos ao falar de funcións que en parte se diferencian unhas doutras en que en cada posición estrutural caben unhas categorías e non outras. Pero, ¿que é o que fai que algo sexa frase nominal, ou verbo, ou frase preposicional ou oración? Pois tamén as relacións sintácticas, pero non as relacións específicas nunha construción concreta, senón o potencial relacional. E ese potencial relacional podemos miralo en dúas direccións: a partir da súa estrutura interna ou a partir da súa capacidade funcional.

a) Clasificamos unha unidade sintáctica pola súa estrutura interna observando cómo está feita, isto é, especificando de qué está constituída e, sobre todo, especificando qué funcións desempeñan os seus constituíntes. Por exemplo:

-a nai, o rival, o encontro, a casa son construcións do mesmo tipo por estaren formadas por un artigo como determinante (DET) e un nome como núcleo (NUC). A construción *flores de encaixe* está feita do mesmo xeito que *Deportivo da Coruña* ou *son industrioso*, mediante a combinación dun nome como NUC e un modificador (MOD) consistente nunha frase preposicional ou nun adxectivo. Nunha mesma construción caben ao tempo DET, NUC e MOD, como en *o gol do empate, o partido televisado* ou *aquel son industrioso*. Podemos concluír que todas elas son *frases nominais* por axustárense ao patrón (DET) NUC (MOD), onde as parénteses indican elementos opcionais.

b) Caracterizamos unha unidade pola súa capacidade funcional especificando o conxunto de funcións sintácticas que pode desempeñar nas unidades nas que se integra ou o conxunto de elementos que poden depender dela nas construcións das que é núcleo ou rexente. Por exemplo:

-Unha frase nominal pode funcionar como SUXEITO ou COMPLEMENTO DIRECTO dunha cláusula e tamén como TERMO/COMPLEMENTO dunha frase preposicional, etc.

-Un verbo caracterízase sintacticamente por funcionar como predicado, e porque del dependen elementos coas funcións de SUXEITO, COMPLEMENTO DIRECTO, CIRCUNSTANCIAL, etc.

Entendemos estes dous criterios como complementarios, pois ámbolos dous contribúen conxuntamente á definición de unidades gramaticais. Agora ben, pode haber discrepancias entre un e outro e, nese caso, darémoslle aquí

prioridade á estrutura interna. Por exemplo, unha construción como *que chegues tarde* pode ser suxeito (*non me importa que chegues tarde*), complemento directo (*non quero que chegues tarde*), complemento dunha preposición (*estate entretendo para que chegues tarde*), e outras funcións típicas das frases nominais; pero non diremos que é unha frase nominal porque a súa estrutura interna é ben diferente do patrón característico das frases nominais que adiantabamos máis arriba.

3.2. Palabras e frases

As unidades básicas da sintaxe son as palabras. A partir da combinación de palabras construímos frases. Ou, visto desde a perspectiva contraria, da análise das frases resultan palabras. Debemos ter en conta que o termo *frase* pode ter dous significados: un como equivalente de calquera construción que resulte dunha combinación de palabras e outro máis específico no que fai referencia a un tipo de unidade particular. Falaremos primeiro das clases de palabras e a continuación de cómo estas se combinan para formar frases neste segundo sentido máis restrinxido.

As palabras repártense en diferentes clases (*clases de palabras* ou *categorías léxicas*), de tal maneira que se especializan en determinados usos. Así, por exemplo, parece que todas as linguas poden distinguir entre palabras que expresan accións ou procesos (verbos) e palabras que se refiren a obxectos nun sentido amplo (nomes). Moitas linguas teñen ademais adxectivos, e outras clases.

O problema é que, se ben en termos moi xerais a diferenza entre nomes e verbos pode sustentarse na necesidade de distinguir procesos e accións fronte a obxectos, non é posible aplicar isto como criterio de identificación destas clases, xa que existen nomes que fan referencia a accións ou procesos, e non a obxectos (*loita, compra, aprendizaxe*, etc), e mesmo verbos que non expresan accións nin procesos (*estar, conter, significar*, etc.). As clases de palabras constitúen moldes formais que serven de base á expresión de relacións no interior dunha construción sintáctica. É como se tivesemos un posto para o nome, outro para o verbo, etc., caracterizado por unha serie de comportamentos típicos da clase dentro de cada lingua particular. Os criterios que se adoitan manexar para identificar as diferentes clases de palabras dentro de cada lingua pertencen a tres tipos: morfolóxicos, sintácticos e semánticos. Pódese encontrar unha presentación moi clara desta cuestión da delimitación das clases de palabras en Bosque (1989: cap. 2).

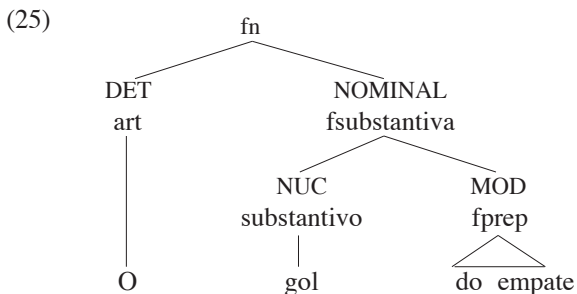
Por outra parte, debemos ter en conta que non todas as palabras teñen a capacidade de denotar unha realidade externa á linguaxe. Compárense as seguintes series:

- (24) a. *nai, palillaba, flores, vermellas, onte*
 b. *a, de, que, un, este*

As palabras da serie *b* (e outras semellantes) asócianse ás de *a* (e as que se comportan coma elas) para expresaren determinados significados que podemos chamar gramaticais ou funcionais porque expresan relacións, pero non remiten a entidades externas á linguaxe. Ademais, pertencen a series pechadas, é dicir, constitúen con outras da súa mesma clase un conxunto que non se altera se non é cunha reorganización do sistema. As palabras de *a*, ademais de teren un significado léxico (que aparece recollido nos dicionarios), forman parte de series abertas, onde caben modificacións como a adición de palabras novas ou a desaparición doutras existentes.

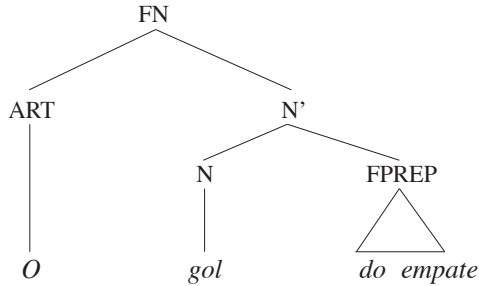
As palabras agrúpanse para formar frases. Isto é debido a que os substantivos, verbos, etc. non se combinan de calquera modo para dar lugar a unha construción, senón que se agrupan conforme a certos patróns estruturais. Unha palabra (o núcleo) reúne arredor de si algunhas outras (dependentes) para formar un grupo compacto, un constituínte que ten a capacidade de relacionarse con outros para formar unha unidade máis complexa. Así, no caso do exemplo que estamos a utilizar como modelo, o nome *nai* atrae o artigo *a* e forman conxuntamente a frase nominal *a nai*. Outro tanto sucede con *flores*, que se une coa preposición *de* e mais o substantivo *encaixe* (que forman tamén un constituínte de seu, que é unha frase preposicional: *de encaixe*). *Flores de encaixe* é unha frase nominal porque o seu núcleo é un nome e *na cocina* é unha frase preposicional, posto que o núcleo é a preposición. Tamén hai frases adxectivas (*moi tranquilo*) e frases adverbiais (*moi tranquilamente*).

Nótese que os constituíntes que se agrupan arredor do núcleo dunha frase non son todos funcionalmente equivalentes. Por exemplo, na frase nominal *o gol do empate* temos ademais do núcleo (*gol*) un constituínte coa función de modificador (*do empate*) e outro coa función de determinante (o artigo *o*). Estes tres constituíntes poderíamos agrupalos en dous niveis, do xeito que propoñen Rojo e Jiménez (1989: 123-126), distinguindo así a estrutura NUC-MOD (á que lle chaman “frase substantiva”) da estrutura DET-NOMINAL, como en

Desde unha perspectiva teórica diferente, a da gramática xenerativa, propónse unha solución similar, recoñecendo diferentes niveis estruturais na estrutura das frases nominais desde o nome (N) ata a frase nominal (FN) pasando polo nivel intermedio (N'):

(26)

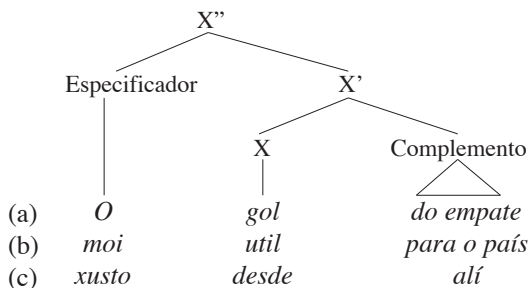

O interesante desta proposta, a chamada *teoría do X-barra* (abreviado, X'), consiste en que presenta unha xeneralización sobre todos os tipos de frases, sobre os supostos seguintes:

- 1) Todas as categorías (léxicas e funcionais²) poden ser núcleos, e
- 2) As categorías frasais (FN, FA, FP...) son proxeccións das categorías léxicas (N, A, P...) e comparten unha mesma organización.

O esquema xeral de organización de calquera frase é o seguinte, que exemplificamos cunha frase nominal (27a), unha frase adxectiva (27b) e unha frase preposicional (27c):

(27)

² Para a g. xenerativa son categorías funcionais certos elementos gramaticais como a flexión verbal (F) ou os complementantes (C) como as conxuncións *que* e *se*, que introducen cláusulas subordinadas. Aquí prescindiremos da análise das categorías funcionais como núcleos e tamén da aplicación da teoría do X' á cláusula. Tampouco desenvolveremos a proposta de que en *o gol do empate* o núcleo non é o nome, senón o determinante *o*, co que máis que de FN ("frase nominal") deberíamos falar de FD ("frase determinativa").

En (27) utilízase X como variable por calquera categoría sintáctica en posición de núcleo: N(ome), A(dxectivo), P(reposición), etc. O núcleo pode ir acompañado por un (ou varios) complemento(s) e / ou modificadores. Esta agrupación rotúlase engandindo barra ou comiña á abreviatura do núcleo (isto é, X'). Nun nivel máis alto a frase pode ter como constituíntes un cuantificador ou un determinante que fai de *especificador* da frase. Para rotular este nivel estrutural utilizamos barra ou comiña dobre (X''), que é o equivalente da frase enteira FX (isto é: FN, FA, FP, FV, ... ou N'', A'', P'', V'', ...).

O esquema xeral vale en principio para as frases de calquera lingua, coa particularidade de que a posición dos complementos e dos especificadores, diante ou detrás do núcleo, está suxeita a variación interlingüística. A teoría do X-barra constitúe un instrumento flexible para explicar o funcionamento das frases, na medida en que mostra de qué maneira as clases de palabras (N, A, P, etc.) aglutinan arredor de si unha serie de elementos (complementos e especificador) para formaren xuntos un bloque homoxéneo con capacidade relacional. De feito, a teoría aplícase a todo tipo de construcións, incluídas as cláusulas. Nós, pola nosa parte, prescindiremos das pretendidas vantaxes que podería ofrecer unha análise unificada de todas as construcións, para tratar de xeito diferenciado o que acontece coas cláusulas.

3.3. Cláusulas e oracións

Como xa dixemos, os verbos poden ser núcleos da construción da que forman parte. Sen embargo, as unidades ás que dá lugar o verbo son máis complexas cás frases. Os elementos dependentes do verbo son os complementos e os adxuntos, que desempeñan funcións sintácticas tales como as de suxeito, complemento directo, complemento indirecto, etc. A construción que ten un verbo como núcleo chámase *cláusula*. *A nai palillaba flores de encaixe na cociña* é unha cláusula. Nela o núcleo é o verbo *palillaba*, que desempeña a función sintáctica de predicado.

Dentro dalgunhas correntes teóricas, a unidade cláusula identifícase coa oración. Ao non haber diferenza entre ambas, prefírese o termo *oración*. Este é o caso da gramática xenerativa, por exemplo. Desde outras perspectivas, en cambio, a cláusula debe distinguirse da oración como dúas unidades diferenciadas na súa caracterización gramatical (esa é a postura de Rojo, Halliday ou Matthews, por citar tres autores mencionados na bibliografía deste capítulo). Non hai acordo, sen embargo, no que se refire ós criterios que sustentan a delimitación entre ámbalas dúas.

Na orixe da diferenciación entre cláusula e oración está o problema da definición desta última unidade. Algúns autores (ver, por exemplo, Matthews 1981: cap. 2) repararon en que a definición tradicional da oración con-

tiña dous aspectos: en primeiro lugar caracterizábaa como “a expresión dun pensamento completo” e a continuación esixía “congruencia gramatical”. Trátase, pois, dunha definición na que se mesturaban características semánticas con outras estritamente gramaticais.

A experiencia de que algunhas “oracións” están gramaticalmente ben formadas pero non expresan un pensamento completo levou a propoñer un segundo termo, o de *cláusula* (algúns gramáticos utilizan *proposición*, denominación que pode resultar equívoca) para designar estes casos, que exemplificamos a continuación. Trátase das expresións en cursiva que, para maior claridade, enmarcamos nunha paréntese:

- (28) a. Avelino dixo [*que coñecía a Ramón*].
 b. Era un neno [*que coñecera na escola*].
 c. [*Cando xeaba*] Ramón levaba un gorro vermello.

Como se pode ver, trátase de casos en que un dos elementos constituíntes (a nivel inmediato ou mediato) dunha construción predicativa é unha unidade que tamén ten carácter predicativo. Volveremos sobre estes exemplos en breve. De momento só imos precisar que non é esta a visión que defendemos para definir o concepto de cláusula.

Algúns autores optan por manter ambas unidades, cláusula e oración, dentro da dimensión estritamente gramatical, de tal xeito que as dúas sexan definidas con criterios de estrutura interna e capacidade relacional, pero descartando a esixencia do significado completo (Rojo 1978; Matthews 1981). Cláusula e oración son unidades sintácticas que se diferencian porque a primeira ten como núcleo un predicado, mentres que a oración se define como unha combinación de cláusulas que cumpre certos requisitos. Nun primeiro momento Rojo (1978) inclúe como estruturas propias das oracións as *bipolares* (condicionais, causais, comparativas, consecutivas, concesivas e adversativas) e as *policlausais* (coordinacións de cláusulas). Máis tarde (Rojo e Jiménez 1989) só reconece as bipolares, pero xa non aparecen entre elas as causais. En canto a Matthews (1981), o criterio que emprega para distinguir cláusulas de oracións é de tipo distribucional. A oración é a unidade máxima da sintaxe, na medida en que a combinación de oracións non dá lugar a unidades gramaticalmente pertinentes, unidades do *sistema*, senón a textos, unidades que pertencen ó *uso*.

3.4. Escala de rango e recursividade. Coordinación

Facendo balance das unidades sintácticas presentadas, temos o seguinte repertorio: palabra, frase, cláusula e oración. Este conxunto constitúe unha

escala de rango, onde as unidades se presentan ordenadas segundo un criterio de complexidade crecente (da máis simple á máis complexa).

Deixando de lado a controversia sobre a oportunidade de recoñecer a oración como unha unidade necesaria para a análise sintáctica e tamén a discusión sobre os criterios sobre os que sería oportuno afianzar a súa identificación, imos volver sobre os exemplos arriba propostos a propósito deste debate (28).

Antes adiantabamos que a cláusula é unha unidade que ten un verbo como núcleo e que ademais ten complementos e adxuntos. O verbo desempeña a función sintáctica de predicado. Complementos e adxuntos teñen tamén cadansúa función.

Nos exemplos de (28) pódese identificar un núcleo predicativo, que coincide co verbo principal: *dixo*, *era* e *levaba*, e outros constituíntes que configuran unha cláusula xunto co predicado:

Avelino	dixo	[que coñecía a Ramón]	
SUXEITO	PREDICADO	COMPLEMENTO DIRECTO	
Era	un neno [que coñecera na escola]		
PREDICADO	ATRIBUTO		
[Cando xeaba]	Ramón	levaba	un gorro vermello
ADXUNTO	SUXEITO	PREDICADO	COMPL. DIRECTO

Trátase, polo tanto, de tres cláusulas que teñen a particularidade de conter cada unha delas outra cláusula no seu interior. No primeiro caso, a cláusula subordinada desempeña a función de *complemento*, no segundo actúa como *modificador* dentro dunha frase nominal (que é o atributo), e no terceiro exemplo a cláusula dependente funciona como *adxunto*. Como tales cláusulas, estas tamén teñen un predicado como núcleo e poden ser analizadas en funcións:

que	coñecía	a Ramón	
NEXO	PREDICADO	COMPLEMENTO DIRECTO	
que	coñecera		na escola
COMPL. DIRECTO	PREDICADO	ADXUNTO	
Cando	xeaba		
ADXUNTO	PREDICADO		

Chámase *recursividade* a este fenómeno que consiste en que unha unidade pode conter dentro dela outra do seu mesmo tipo. Non é exclusivo das cláusulas. A continuación damos algúns exemplos de frases con recursividade:

- (29) a. flores [*de encaixe*]
 b. unha celosía_a[*enreixada* b[*con punto* c[*de flor*]_c]_b]_a

Flores de encaixe é unha frase que ten como constituínte directo ou inmediato outra frase (*de encaixe*). O segundo exemplo é unha frase un pouco máis complexa: *unha celosía enreixada con punto de flor* é unha frase nominal que leva como modificador *enreixada con punto de encaixe* (etiquetada como *a* en subíndice). Esta é unha frase adxectiva (ou de participio, se se prefire) que leva pola súa vez outra frase como modificador: *con punto de flor* (marcada como *b* no exemplo). Á súa volta, *con punto de flor* contén *de flor* (rotulada con *c*) tamén con función modificadora.

O fenómeno da recursividade preséntase como unha salvidade ás expectativas a que podía conducir a escala de rango. Esta, coa súa orde decrecente, fai esperar a aparición consecutiva das sucesivas unidades na análise, comezando pola máis complexa ata chegar ás palabras, que son as unidades máis simples da sintaxe. Pero non é a recursividade o único atranco que se atopa nese camiño que debería conducirnos de maneira directa de unidade en unidade e sempre nun sentido descendente. Debemos ter en conta tamén a posibilidade de construír estruturas bimembres, trimembres ou polimembres a través da coordinación.

A principal diferenza da coordinación con respecto ás formas de recursividade anteriormente presentadas consiste en que os constituíntes coordinados (que imos chamar *membros* da *construcción coordinada*) non manteñen entre si relacións de dependencia ou subordinación. Isto fai das coordinacións estruturas abertas, no sentido de que poden estar constituídas por calquera número de membros superior a un. As seguintes construcións coordinadas están formadas por dous, tres e catro membros respectivamente:

- (30) a. [*Chovía*] e [*ía moito frío*].
 b. [*Collín as chaves*], [*pechei a porta*] e [*dirixinme á parada do autobús*].
 c. [*A froiteira escolleu tres mazás*], [*pesounas*], [*meteunas nunha bolsa*] e [*deullas ao rapaz*].

Outra característica da coordinación é que non presupón nada sobre a estrutura interna dos membros da construción. Estes poden pertencer a diferentes tipos de unidades:

- (31) a. Comprei [*ovos*] e [*froita*] (palabras)
 b. [*A chuvia*] e [*o frío*] fixéronnos entrar na casa (frases)
 c. [*Collín as chaves*], [*pechei a porta*] e [*dirixinme á parada do autobús*] (cláusulas)

Mesmo non é preciso que os constituíntes coordinados pertencan a un mesmo tipo de unidade (non se esixe identidade categorial):

- (32) Os manifestantes pedían [*mellores salarios*] e [*que se continuara coa negociación*] (frase e cláusula)

Estamos, polo tanto, ante un tipo de construción que ten un carácter particularmente aberto, na medida en que permite encadear unidades de diferente natureza sen esixir homoxeneidade entre elas.

Sintaxe, semántica e discurso na estrutura da cláusula

A ta aquí estivemos vendo cáles son as relacións sintácticas básicas e as principais clasificacións das unidades sintácticas, pero aínda non dixemos nada sobre as súas funcións semánticas e discursivas. Ao fin e ao cabo, non elaboramos as construcións sintácticas só polo pracer de construír, como quen xoga cun mecano, senón que elaboramos as construcións sintácticas para falar con outros, comunicarnos con eles, representármolos o mundo. Por iso, para comprender a natureza da linguaxe parece imprescindible coñecer as interrelacións entre sintaxe, semántica e organización do discurso. Imos estudar as relacións entre eses tres compoñentes en relación coa cláusula, unha das unidades básicas da sintaxe. A cláusula foi definida máis arriba como construción que ten un verbo como núcleo; pero se utilizamos un nome especial para este tipo de construción (en vez de, simplemente, frase ou sintagma verbal) é xustamente porque nela se manifestan especialmente as interrelacións entre sintaxe, semántica e discurso. Unha vez máis exemplificaremos os problemas básicos que imos abordar de aquí en diante co noso exemplo número (1): *A nai palillaba flores de encaixe na cociña*. Recordemos que se trata dunha cláusula, que ten como estrutura sintáctica a serie de funcións (posicións estruturais): suxeito, predicado, c. directo e circunstancial, e que esas palabras nesa estrutura sintáctica representan unha situación na que alguén (*a nai*) facía algo (*palillaba*) para fabricar algo (*flores de encaixe*) nun lugar (*a cociña*). O que aínda non tivemos en conta é que este é un exemplo artificial, elaborado para exemplificar certos fenómenos lingüísticos e non contextualizado. Observemos o texto real no que se inspira esa construción, que reproducimos aquí como (33):

- (33) Estaban vendo o partido televisado. O rival metera o gol do empate e alonxábanse as posibilidades de que o Deportivo da Coruña acadara o campionato. Só faltaban cinco minutos para terminar o encontro. Ao fondo da cociña, palillaba flores de encaixe a nai. Aquel son industrioso pertencía á orde natural da casa. Facíase notar cando non existía.

(M. Rivas: “O Míster e Iron Maiden”, *¿Que me queres amor?* Vigo: Galaxia, 1995: 97)

O que atopamos dentro del é a cláusula seguinte, semellante pero non idéntica ao noso exemplo número (1):

(34) *Ao fondo da cociña, palillaba flores de encaixe a nai.*

Entre (34) e (1) hai unha diferenza no grao de detalle na referencia ao lugar (*na cociña* vs. *ao fondo da cociña*), pero sobre todo hai unha diferenza na orde de constituíntes (o circunstancial de lugar está situado ao principio e o suxeito ao final) que ten moito que ver co modo de integrarse esa cláusula no texto no que aparece.

4.1. Predicados e argumentos

A cláusula é unha unidade gramatical consistente nun predicado (tipicamente un verbo en forma persoal, pero as linguas admiten en certas condicións nomes, adxectivos e outras unidades como predicado da cláusula) que se combina con un ou máis elementos nominais, dependentes del, que se chaman *argumentos* dese predicado. Este concepto de argumento, procedente da lóxica formal, é aproximadamente equivalente ao concepto de *actante* (proposto por Tesnière 1959) ou ao de *participante* nun proceso (por exemplo, Halliday 1985). O número (e as propiedades gramaticais) dos argumentos depende de cada predicado.

Por exemplo, o verbo *palillar* constrúese con 2 argumentos (alguén palilla algo) como en *a nai palillaba flores de encaixe*. Tamén se constrúen con 2 argumentos verbos como *ver* (alguén ve algo), *acadar* (alguén acada algo) ou *pertencer* (algo pertence a alguén/algo). En cambio, predicados como *alonxarse* constrúense cun só argumento (algo alónxase, como en *alonxábanse [as posibilidades de que o Deportivo acadara o campionato]*), o mesmo que *faltar* (algo falta) ou *existir* (algo existe). Moitos outros predicados adoitan construírse con tres argumentos, como *dar* (alguén da algo a alguén) ou *poñer* (alguén pon algo nun sitio). Hai verbos cun número de argumentos variable, dependendo do contexto ou sentido adoptado. Por exemplo, *meter* pode construírse con 2 argumentos (como en *o rival meteu un gol*) ou con 3 argumentos (como en *alguén meteu o diñeiro na Caixa de Aforros*). Estas variacións non deben confundirse co carácter implícito que poden adoptar algúns argumentos (nomeadamente o suxeito) cando son identificables no contexto. Por exemplo, en *Estaban vendo o partido televisado*, o predicado esixe 2 argumentos (alguén ve algo), un deles é *o partido televisado*, e o outro non aparece explícito por ser identificable nese contexto recorrendo só á persoa verbal (3ª plural). Algo semellante ocorre, no texto de referencia, na expresión *facíase notar cando non existía*, na que falta o argumento único do predicado complexo *facíase notar* e do predicado *existía*, porque é identificable no contexto inmediato (o son).

Alguns dos constituíntes da cláusula, en particular os chamados circunstanciais, non son argumentos do predicado, por non estaren condicionados por el do mesmo xeito que os argumentos. Un circunstancial como *ao fondo da cociña* é unha indicación opcional, posible con calquera predicado, que nos proporciona a escena na que ten lugar a situación descrita por predicado e argumentos. En consecuencia, podemos recoñecer na cláusula unha parte nuclear constituída por predicado e argumentos e unha parte periférica, constituída polas *circunstancias* e outros elementos. A distinción semántica entre argumentos e circunstancias é equivalente á de complementos e adxuntos, que presentamos na sección 2.2.

Predicados, argumentos e circunstancias no texto de (33)

PREDICADO	Nº DE ARGUMENTOS	A1	A2	CIRCUNSTANCIAS
<i>ver</i>	(2: <u>alguén</u> ve <u>algo</u>)	(<i>eles</i>)	<i>o partido televisado</i>	
<i>meter</i>	(2: <u>alguén</u> mete <u>algo</u>)	<i>o rival</i>	<i>o gol do empate</i>	
<i>aloxarse</i>	(1: <u>algo</u> alónxase)	<i>as posibilidades ...</i>		
<i>acadar</i>	(2: <u>alguén</u> acada <u>algo</u>)	<i>o Deportivo da C...</i>	<i>o campionato</i>	
<i>faltar</i>	(1: <u>algo</u> falta)	<i>cinco minutos</i>		<i>para o final ...</i>
<i>palillar</i>	(2: <u>alguén</u> palilla <u>algo</u>)	<i>a nai</i>	<i>flores de encaixe</i>	<i>na cociña</i>
<i>pertencer</i>	(2: <u>algo</u> pertence <u>a algo</u>)	<i>aquel son</i>	<i>á orde natural da casa</i>	
<i>facerse notar</i>	(1: <u>algo</u> faise notar)	(<i>o son</i>)		<i>cando non existía</i>
<i>existir</i>	(1: <u>algo</u> existe)	(<i>o son</i>)		

4.2. Estratos relacionais na cláusula

De cada argumento dun predicado e de cada circunstancia do proceso agardamos unha función específica, un papel propio e diferente do que teñen os outros argumentos e circunstancias. Agora ben, na estrutura da cláusula maniféstase de modo privilexiado a interacción entre a sintaxe, a semántica e o discurso mencionada anteriormente. Resulta por iso necesario recoñecer na cláusula tres estratos relacionais, nos cales os constituíntes clausais cumpren funcións específicas, correspondentes a cada unha desas facetas da linguaxe (a necesidade de recoñecer tres estratos relacionais está formulada de modo explícito por Daneš 1964, Halliday 1985, Dik 1978 e 1989, entre outros). Temos así que os constituíntes da cláusula desempeñarán simultaneamente funcións semánticas, funcións discursivas (ou informativas) e funcións sintácticas.

As *funcións semánticas* como Axente, Paciente, Instrumento, etc., tamén chamadas “papeis semánticos”, “casos semánticos” (Fillmore 1968) e na lingüística xenerativa “papeis temáticos” ou “papeis- θ ”, especifican a

contribución dun constituínte á descrición da situación designada pola cláusula. Agardamos unha función específica para cada participante nun proceso (para cada argumento do predicado) e para cada circunstancia. Nunha acción, podemos ter, por un lado, un participante que fai algo (o axente), outro ao que lle pasa algo (un obxecto manipulado, desprazado, modificado ou resultante do proceso, ao que xenericamente podemos chamar paciente), etc. e, por outro, circunstancias de lugar, tempo, maneira, instrumento, etc.

No fragmento textual de (34), temos que nun Lugar (*Ao fondo da cociña*) ocorre un Proceso (*palillaba*) que dá como resultado un obxecto (*flores de encaixe*) realizado por un Axente (*a nai*).

Os papeis semánticos que pode ter un argumento dependen tamén do tipo de predicado. Os predicados estativos, como os de percepción (*ver*, por exemplo) ou coñecemento (como *saber*), o mesmo que os de existencia (*existir*) ou os de relación atributiva (*ser*), non admiten un axente, describen situacións nas que ninguén fai nada. En *alguén ve/sabe algo*, por exemplo, teremos como participantes un experimentador e un obxecto percibido/conceptualizado.

As *funcións discursivas* ou informativas especifican cómo contribúe cada parte da cláusula ao desenvolvemento da información no discurso. As funcións básicas neste estrato son, dunha banda, tema (aquilo do que se fala, o punto de partida da mensaxe) e rema, e doutra información dada (recuperable no contexto) e información nova (non recuperable).

No noso exemplo, o narrador presenta fronte ao seguimento do partido o que ocorre *ao fondo da cociña*, de modo que se toma esa frase como punto de partida da mensaxe (tema), e sobre iso engádese que *palillaba flores de encaixe a nai* (rema). Ademais, nese contexto toda a cláusula achega información nova, non recuperable do contexto previo. En cambio, no enunciado *Facíase notar cando non existía* elidiuse a información dada, recuperable do contexto (o son industrioso).

Finalmente, as *funcións sintácticas* especifican para cada constituínte, como vimos, a posición ocupada na estrutura formal da cláusula. Atendemos para iso exclusivamente a trazos gramaticais (categoría, caso, concordancia,...)

O cadro seguinte amosa con maior claridade cómo se organiza unha cláusula en tres estratos funcionais.

(35)	<i>Ao fondo da cociña</i>	<i>palillaba</i>	<i>flores de encaixe</i>	<i>a nai</i>
F. semánticas	Lugar	Proceso	Obxecto resultante	Axente
F. discursivas	Tema	Rema		
F. sintácticas	Circunstancial	Predicado	C. Directo	Suxeito

A propósito da distinción entre estes tres estratos funcionais, é importante observar que non existe correspondencia directa entre funcións sintácticas, semánticas e discursivas. Isto é, podemos modificar as relacións nun estrato sen cambiar en nada as relacións propias doutro estrato. O noso exemplo número (1) e o fragmento textual (34), reproducidos aquí de novo como (36a) e (36b) respectivamente, teñen exactamente a mesma estrutura sintáctica e semántica e diferéncianse exclusivamente na selección de tema, reflectida na orde de constituíntes. En (36a) o tema é *a nai* (dise algo sobre a nai), mentres que en (36b) o tema é o lugar *ao fondo da cociña* (dise algo sobre o que ocorre nun lugar):

- (36) a. *A nai palillaba flores de encaixe na cociña.*
 b. *Ao fondo da cociña palillaba flores de encaixe a nai.*

4.3. A organización sintáctica da cláusula

A necesidade de recoñecer tres estratos relacionais fainos preguntar qué é o que motiva a utilización dunha estrutura sintáctica ou outra. Aparentemente, a estrutura sintáctica da cláusula é, cando menos, parcialmente arbitraria, desde o momento en que podemos observar predicacións semellantes no número de argumentos e nas relacións semánticas expresadas, que sen embargo presentan estruturas sintácticas diferentes. Véxanse, se non, as diferentes construcións nos exemplos de (37):

- (37) a. *A caixa contén un libro.*
 b. *Na caixa hai un libro.*
 c. *Un libro está na caixa.*

En principio, as diferencias de construción derivan aquí do verbo elixido. Os verbos *conter*, *haber* ou *estar* constrúense de diferente xeito. Diriamos que cada verbo determina o *esquema sintáctico* da cláusula ou, con outra terminoloxía, que cada verbo ten a súa propia *valencia* ou a súa propia *estructura argumental* (termos que remiten a diferentes perspectivas teóricas: este á gramática xenerativa e á gramática de valencias aquel). As variacións de esquema poden observarse tamén, sen cambiar nin o verbo nin o número de argumentos, en (38). Temos aquí diferentes *diátases*, isto é, diferentes correspondencias entre argumentos e funcións sintácticas.

- (38) a. *A Bieito esquecéronlle as chaves.* 1= C. Indirecto 2= Suxeito
 b. *Bieito esqueceu as chaves.* 1= Suxeito 2= C. Directo
 c. *Bieito esqueceuse das chaves.* 1= Suxeito 2= C. Prep.

Nótese que a diferenza de diátase asóciase ás veces a una diferenza na forma do predicado, como no cambio de *esquecer* (en 38a e 38b) a *esque-*

cerse (en 38c). Moitas veces tamén as diferencias de diátese obedecen a unha variación (incremento ou diminución) no número de argumentos. No noso texto rexístrase o verbo *alonxarse* cun só argumento como en (39a); pero sen o *se*, ese mesmo verbo (ou o seu equivalente *afastar*) require dous argumentos como en (39b). Diríamos que a diátese básica de *alonxar* [*afastar*] é a construción activa transitiva de (39b) con dous argumentos e que a forma con *se* (39a) permítenos reducir en un o número de argumentos, obtendo así unha construción intransitiva. A esta diátese derivada en particular chámase diátese “recesiva” (por reducir os argumentos) ou diátese *decaustativa* (por omitir o argumento causante de que se afaste algo).

- (39) a. *Alonxábanse as posibilidades de acadar o campionato.*
 b. *O gol do empate alonxaba as posibilidades de acadar o campionato.*

Polo visto, parece que a estrutura sintáctica na cláusula serve simplemente para soportar os argumentos do predicado e diferenciar os seus papeis semánticos. Sen embargo, serve tamén para salientar de diferentes xeitos un argumento ou outro. A función suxeito, por exemplo, salienta por si mesma o argumento que a recibe. Pola asociación frecuente entre suxeito e axente, ás veces a elección de suxeito serve para indicar a quén se lle atribúe o control ou a responsabilidade principal sobre a situación descrita. Esa é a diferenza entre (40a) e (40b), o que fai que para a mesma situación esperemos dun alumno que utilice unha formula semellante á (40b) e do profesor outra semellante á de (40a).

- (40) a. *O alumno suspendeu as matemáticas (co profesor).*
 b. *O profesor suspendeuille as matemáticas ao alumno.*

Para outros tipos de proceso non hai diferenza no grao de control, pero segue habendo unha diferenza de prominencia. Os dous exemplos de (41) describen a mesma situación, pero (41a) está localizando a Catedral (figura localizada) en relación coa Casa do Concello (fondo de referencia), mentres que en (41b) é ao contrario.

- (41) a. *A Catedral está fronte á Casa do Concello.*
 b. *A Casa do Concello está fronte á Catedral.*

Isto lévanos, finalmente, a que un argumento pode recibir a función sintáctica suxeito só por razóns discursivas. Entre os exemplos de (42) non hai diferencias na situación representada, pero si na selección de tema ((42a) é mais propia dun texto no que se está a falar do Celta, e (42b e c) dun texto no que se está a falar do Liverpool). Ademais, a pasiva, ao quitarlle ao axente a función sintáctica de suxeito, serve ou ben para presentalo como información nova (42b), engadida nese punto do discurso, ou ben para omitilo como non importante ou non relevante nese contexto como en (42c).

- (42) a. O Celta derrotou o Liverpool en Anfield Road.
 b. O Liverpool foi derrotado polo Celta en Anfield Road.
 c. O Liverpool foi derrotado en Anfield Road.

Precisamente polo feito de que o suxeito salienta o argumento que ten esta función, o que esperamos atopar na sección deportiva dos xornais vigueses ou galegos son descrições como as de (43), escollendo suxeito (e tema) independentemente do resultado do partido. En (43a), dos dous argumentos que ten o verbo, escóllese o axente como suxeito. O verbo *vencer* (a diferenza de *derrotar*) permite a omisión do segundo argumento se non se considera relevante, segundo se comproba en (43b). En (43c), escolleuse un verbo que require un só argumento, neste caso co papel semántico de paciente. A diferenza con (43d) está en que *derrotar* require dous argumentos, pero a pasiva permite seleccionar o paciente como suxeito e deixar o axente implícito en segundo plano por non relevante neste contexto.

- (43) a. *O Celta venceu o Liverpool en Anfield Road.*
 b. *O Celta venceu en Anfield Road.*
 c. *O Celta perdeu no Velodrôme.*
 d. *O Celta foi derrotado no Velodrôme.*

Con isto vemos unha pequena mostra de cómo a estrutura sintáctica interactúa coa semántica e o discurso, modulando a representación da realidade e salientando no discurso unhas entidades ou outras. O que queremos transmitir con este capítulo é que saber sintaxe non é só ser capaz de recoñecer as agrupacións de palabras e asignarlles etiquetas nun diagrama. É tamén saber cómo unha construción é posible e cómo non, e ser capaz de apreciar as relacións de sentido que se obteñen nas combinacións e os matices que se derivan de escoller unha estrutura sintáctica ou outra.

Exercicios

1. Observar os seguintes sistemas de representación e comentar as diferenzas que se desprendan deles. ¿Que tipo(s) de información se poñen de manifesto en cada caso? ¿Algún deles non é adecuado? ¿Por que?

I.

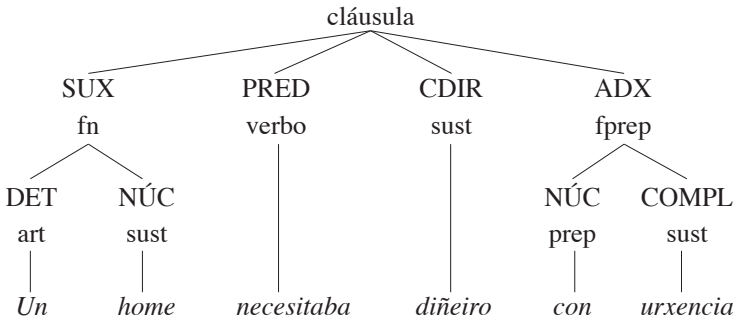
Un	home	necesitaba	diñeiro	con	urxencia
Un	home	necesitaba	diñeiro	con	urxencia
Un	home	necesitaba	diñeiro	con	urxencia
Un	home	necesitaba	diñeiro	con	urxencia

II.

<u>Un</u>	<u>home</u>	<u>necesitaba</u>	<u>diñeiro</u>	<u>con</u>	<u>urxencia</u>
Art	Núcleo	_____	_____	Prep	Nome
_____	_____	Verbo	C. Dir	_____	C. Circ
Suxeito			Predicado		

iii. $o_{FN}[ART[Un]_{ART} N[home]_{N}]_{FN} FV[FV[V[necesitaba]_{V} N[diñeiro]_{N}]_{FV}]_{FP}[P[con]_{P} N[urxencia]_{N}]_{FP}]_{FV}]_{O}$

IV.

2. Para cada unha das seguintes expresións:

- Identificar o tipo de unidade a que pertence.
- Buscar núcleos e dependentes.
- ¿En cales hai recursividade? ¿Por que?

- As crónicas do sochantre.*
- O crepúsculo e as formigas.*
- Dos arquivos do trasno.*
- As lavandeiras case non teñen unllas.*
- Din que llelas levou o aire das pínegas.*
- No cuarto que lle dera a súa irmá había unha bicicleta colgada na parede.*

3. Determinar as regras de estrutura de constituíntes que se precisen para describir os seguintes exemplos do galego. Representar en árbore as relacións constitutivas:

- (I) *Ramón chora.*
- (II) *Ramón ten un gato.*
- (III) *O gato come pantrigo.*
- (IV) *O gato é triste.*
- (V) *Ramón ten un gato que come pantrigo.*

4. Explicar a ambigüidade estrutural das seguintes expresións a través da análise en constituíntes:

- (I) *Chegaron tres veciños de Caldas.*
- (II) *O carpinteiro facía carros con rodas de carballo.*
- (III) *Regaláronlle os pais un coche e unha cociña de xoguete.*

5. Analizar o seguinte texto, indicando:

- a. Número de argumentos de cada predicado.
- b. Esquema sintáctico de cada cláusula
- c. Identificación do tema de cada cláusula.
- d. Identificación dos casos en que non coinciden suxeito, axente e tema

Os tronos fóranse alonxando e chegou a auga. Unha chuvia desmedida que fixo cantar os caneiros da telladura e que repicaba cun punto de cólera nos vidros. A luz non volvía e tampouco se tiñan noticias do agardado Andrés. Aquela situación achegounos máis ao lume, que se ía agrandando atizado por ollos e pensamentos. De súpeto, Fina choutou levemente no sofá e mirou abraiada cara ao ventanal da sala.

(Manuel Rivas: *¿Que me queres, amor?*, Vigo, Galaxia 1995).

6. Organizar para cada verbo os seguintes grupos de exemplos [tira-dos das entradas correspondentes do *Diccionario da Real Academia Galega* (Vigo: Xerais, 1997)] indicando (I) o tipo de forma verbal (activa, pronominal ou pasiva), (II) o número de argumentos, (III) o esquema sintáctico, (IV) os trazos semánticos (animado/inanimado) dos argumentos. Coméntense as funcións semánticas dos argumentos, indicando aqueles casos en que unha mesma función semántica varía de función sintáctica, e viceversa.

- (I) a. *Puxo o cadro na parede.*
- b. *Pon o xerseí, que vai frío.*
- c. *Non podo ler o que pon naquel letreiro.*
- d. *Puxéronlle Andrea.*
- e. *Hoxe puxeron tres ovos as galiñas.*
- f. *Púxose vermello de vergonza.*

- (II) a. *Non advertiu a súa presenza.*
 b. *O médico advertiume que non tomase alcohol durante o tratamento.*
 c. *Advertíronnos das dificultades que iamos atopar.*
 d. *Os sinais advirten claramente da existencia de curvas perigosas.*
 e. *Non foi advertido do forte temporal de neve.*
- (III) a. *Cada vez que actuaba enredaba máis a situación.*
 b. *Os nenos están enredando no patio.*
 c. *O asunto foise enredando e acabou por involucrarnos a todos.*

Bibliografía comentada

GARCÍA-MIGUEL, JOSÉ M^a (1995), *Las relaciones gramaticales entre predicado y participantes*. (Colección Lalia, Series Maior, nº 2). Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.

Parte da noción de valencia para ofrecer unha concepción da cláusula baseada na centralidade do predicado, ao redor do cal se organizan actantes e circunstantes. Na súa explicación dos fenómenos gramaticais que teñen lugar na cláusula comeza polos esquemas básicos (os procedementos de diferenciación de funcións nas linguas) e avanza cara ao complexo, a través das variacións na diátese ata chegar aos cambios de esquema sintáctico que supoñen cambios de voz. Cada capítulo inclúe unha sección de comentario bibliográfico.

HAEGEMAN, LILIANE (1991), *Introduction to Government e Binding Theory*. Oxford: Blackwell (2ª edición 1994).

Excelente presentación da Teoría da Rección e o Ligamento, o modelo desenvolvido por Chomsky na década de 1980. Inclúe unha clara exposición da teoría do X-barrá, introducida brevemente neste capítulo. Contén exercicios sobre o inglés e outras linguas.

HALLIDAY, MICHAEL A. K. (1985), *An Introduction to Functional Grammar*. Londres: Edward Arnold (2ª edición 1994).

Neste libro Halliday expón a súa teoría funcional (ou sistémico-funcional, para sermos máis precisos) sobre a linguaxe. Interesan particularmente, pola súa vinculación cos contidos aquí introducidos, os capítulos adicados á organización semántica da cláusula (cap. 5 “Clause as representation”) e á estrutura temática (cap. 3 “Clause as message”)

HERNANZ, Mª LLUÏSA e JOSÉ Mª BRUCART (1987), *La sintaxis. I. Principios teóricos. La oración simple*. Barcelona: Crítica.

Manual que presenta os principios básicos da sintaxe desde unha perspectiva xenerativa, dentro do modelo de rección e ligamento dos

anos 80, pero que non evita acudir a outras teorías para completar e contrastar as análises. O texto distingue tipograficamente os comentarios que os autores consideran máis complexos ou que presupoñen unha maior preparación teórica, o que dá lugar a un libro rico en niveis de lectura. Cada capítulo vai seguido por unha sección de exercicios e outra de orientacións bibliográficas (que seguen as mesmas convencións que o resto do texto á hora de distinguir dous niveis de complexidade).

MATTHEWS, P. H. (1981), *Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.

Manual de sintaxe que evita comprometerse nunha perspectiva teórica concreta. Isto translócese nunha terminoloxía “neutra” e uns procedementos de análise que resultan útiles en calquera momento, dado que non se restrinxen aos dominios de ningunha escola concreta. Con todo, o autor ofrece pautas moi claras para rastrexar a orixe e evolución dos conceptos. A iso se orienta a sección de notas e referencias con que remata cada capítulo.

MORENO CABRERA, JUAN CARLOS (1991), *Curso universitario de lingüística general*. Tomo I: *Teoría de la gramática y sintaxis general*. Madrid: Síntesis.

Destacamos os capítulos adicados á estrutura sintáctica e ás relacións interclausais (caps. XX-XXX). Os fenómenos gramaticais que teñen lugar no interior da cláusula como resultado das necesidades comunicativas dos falantes, e que están na orixe das tradicionais tipoloxías (transitivo, intransitivo, impersonal, reflexivo, etc.) abórdanse desde unha perspectiva xeral, de tal maneira que se recollen tamén aqueles que non están presentes nas linguas indoeuropeas máis próximas. O penúltimo capítulo ocúpase da relación entre as categorías cognitivas e a súa expresión nas linguas, e o último traspasa as fronteiras da sintaxe para buscar as raíces discursivas das categorías sintácticas.

RAPOSO, EDUARDO PAIVA (1992), *Teoria da Gramática. A Faculdade da Linguagem*. Lisboa: Caminho.

Outra excelente introducción á lingüística chomskiana dos anos 80 e comezos do 90. O ámbito temático e os obxectivos da obra son moi similares aos de Haegeman (1991), polo que poden considerarse como alternativas igualmente razoables. Raposo, a diferenza de Haegemann, non inclúe exercicios, pero presenta todos os conceptos cun número abundante de exemplos.

ROJO, GUILLERMO e TOMÁS JIMÉNEZ JULIÁ (1989), *Fundamentos del análisis sintáctico funcional*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.

Este manual inicia a reflexión sobre a sintaxe a partir da idea da articulación da linguaxe. Separa os conceptos de *relación sintáctica* e *unidade sintáctica* como primitivos da teoría. O capítulo 2 ofrece unha tipoloxía de relacións sintácticas, a partir da división saussureana entre relacións sintagmáticas e asociativas. O capítulo 3 introduce brevemente catro modelos de representación en sintaxe: o distribucional, o modelo de dependencias de Tesnière, o funcional de Dik e o constitutivo-funcional dos autores. O capítulo 4 céntrase nas unidades. Nel preséntase a escala das unidades sintácticas e introdúcense os principais tipos e subtipos.

TALLERMAN, MAGGIE (1998), *Understanding syntax*. Londres: Arnold.

Completa introducción aos conceptos básicos de sintaxe, partindo de cero e indo paso a paso con abundantes exemplos de diferentes linguas. Están ben explicados os principais conceptos tratados aquí: o ámbito da sintaxe, a clasificación sintáctica das palabras, os tipos de cláusulas e oracións, a relación entre núcleo e dependentes, criterios para identificar constituíntes, etc. Inclúe tamén exercicios en cada capítulo. Unha obra moi recomendable.

VERA LUJÁN, AGUSTÍN (1994), *Fundamentos de análisis sintáctico (de la palabra al texto)*. Murcia: Universidad de Murcia.

Presenta un achegamento metodolóxico baseado no concepto de nivel. A cada nivel correspóndelle unha unidade. O orixinal deste autor é que o seu estudio dos niveis e as unidades alcanza ata o texto. Insiste nas particularidades que distinguen esta unidade das outras, que se sitúan nos niveis “gramaticais” e fai unha caracterización pormenorizada da súa estrutura.

Bibliografía complementaria

ALLERTON, D. J. (1979), *Essentials of grammatical theory. A consensus view of syntax and morphology*. Londres: Routledge and Kegan Paul.

BALARI, SERGIO (1996), “La frase”, en C. Martín Vide (ed.), *Elementos de lingüística*. Barcelona: Octaedro, 201-245.

BOSQUE, IGNACIO (1989), *Las categorías gramaticales*. Madrid: Síntesis.

BROWN, KEITH e JAMES MILLER (1980), *Syntax: a linguistic introduction to sentence structure*. Londres: Hutchinson, 1991(2ª edición).

BROWN, KEITH e JIM MILLER (eds.) (1996), *Concise Encyclopedia of Syntactic Theories*. Oxford: Pergamon.

- CHOMSKY, NOAM (1965), *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge (Mass.): MIT Press.
- (1981), *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris.
- (1995), *The Minimalist Program*. Cambridge (Mass.): MIT Press.
- DANEŠ, FRANTIŠEK (1964), “A three-level approach to syntax”, *Travaux Linguistiques de Prague* 1, 225-240.
- DEMONTE, VIOLETA (1989), *Teoría sintáctica: de las estructuras a la rección*. Madrid: Síntesis.
- DIK, SIMON C. (1978), *Functional Grammar*. Amsterdam: North Holland.
- (1989), *The Theory of Functional Grammar, Part I: The Structure of the Clause* Dordrecht. Foris. (2^a ed., Berlín: Mouton de Gruyter, 1997)
- (1997), *The Theory of Functional Grammar, Part II: Derived and Complex Constructions*, editada por Kees Hengeveld. Berlín: Mouton de Gruyter.
- DIXON, R. M. W. (1977), “Where have all the adjectives gone”. *Studies in Language* 1, 19-80.
- FABB, NIGEL (1994), *Sentence Structure*. Londres: Routledge (Language Workbooks).
- FILLMORE, CHARLES (1968), “The Case for Case”, en E. Bach e R.T. Harms (eds.) *Universals in Linguistic Theory*. Nova York: Holt, Rinehart e Winston, 1-88.
- GIVÓN, TALMY (1984-90), *Syntax. A Functional-Typological Introduction*. Amsterdam: John Benjamins (2 vols.)
- GUTIÉRREZ, SALVADOR (1997), *Principios de sintaxis funcional*. Madrid: Arco Libros.
- HALLIDAY, MICHAEL A. K. (1961), “Categories of the Theory of Grammar”. *Word* 17, 241-292.
- HURFORD, JAMES R. (1994), *Grammar. A student's guide*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- JESPERSEN, OTTO (1933), *Essentials of English Grammar*. Londres: George Allen e Unwin Ltd.
- LANGACKER, RONALD W. (1987-90), *Foundations of Cognitive Grammar*. I: *Theoretical Prerequisites*, II: *Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- (1991), *Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*. Berlín: Mouton de Gruyter.

MORENO CABRERA, JUAN CARLOS (1987), *Fundamentos de sintaxis general*. Madrid: Síntesis.

PALMER, FRANK (1971), *Grammar*. Londres: Penguin Books. (Trad. española: *Teoría gramatical*. Barcelona: Península, 1975).

RODRÍGUEZ ESPÍÑEIRA, Mª JOSÉ e BELÉN LÓPEZ MEIRAMA (1998), *Ejercicios de análisis sintáctico*. Santiago: Universidade de Santiago de Compostela.

ROJO, GUILLERMO (1978), *Cláusulas y oraciones*. Santiago: Universidade de Santiago de Compostela.

— (1983): *Aspectos básicos de sintaxis funcional*. Málaga: Ágora.

RUWET, NICOLAS (1991), *Syntax and human experience*. Chicago: The University of Chicago Press.

STOCKWELL, ROBERT P. (1977), *Foundations of syntactic theory*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

TESNIÈRE, LUCIEN (1959), *Eléments de syntaxe structurale*. París: Klincksieck. (Trad. española: *Elementos de sintaxis estructural*. Madrid: Gredos 1994).

TUSÓN, JESÚS (1980), *Teorías gramaticales y análisis sintáctico*. Barcelona: Teide.

VAN VALIN, ROBERT D. e RANDT J. LAPOLLA (1997), *Syntax. Structure, meaning and function*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.